

UDC 376.091.31-059.1-056.313

DOI: 10.34671/SCN.HBR.2020.0403.0003

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© 2020

ORCID: 0000-0002-8077-4633

Дутковська Роксолана Вікторівна, аспірантка кафедри корекційної педагогіки
та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
(32300, Україна, Кам'янець-Подільський, вулиця Огієнка, 61, e-mail: r.dutkovska88@gmail.com)

Анотація. Вивчення особливостей індивідуального навчання дітей з порушеннями пізнавальної діяльності є актуальним напрямком дослідження, оскільки у вітчизняній спеціальній педагогіці ця проблема ще недостатньо вивчена. Такий напрямок дослідження є базою для створення новітнього алгоритму корекційно-педагогічного супроводу дітей з порушеннями пізнавальної діяльності в умовах індивідуального навчання. Визначення особливостей корекційної складової організації сучасної системи індивідуального навчання здійснювалося шляхом дослідження результатів навчальної діяльності учнів та роботи вчителів в умовах індивідуального навчання. Основним методом були контрольні зрізи навчальної діяльності, які розроблялись згідно з можливостями кожного респондента та з урахуванням навчальної програми з основних предметів за трьома напрямками – репродуктивним, пізнавально-пошуковим, творчим (для дітей з порушеннями інтелекту творчий напрям не застосовувався). На основі отриманих результатів проведення контрольних зрізів були виокремлені чотири рівні: низький, середній, достатній та високий. Кожен з рівнів відображає якість оцінку засвоєння матеріалу навчальної програми. Результати проведення контрольних зрізів з учнями з порушеннями пізнавальної діяльності в умовах індивідуального навчання показали, що досить мала кількість дітей з порушеннями пізнавальної діяльності (6 %) повністю засвоїли програмний матеріал, натомість 94 % учнів не засвоїли програму або засвоїли її на низькому рівні. Головними причинами цього є: недотримання принципів корекційної дидактики під час навчального процесу; неврахування корекційної складової у вчителями у календарно-тематичному плануванні та проведенні уроків; відсутність спеціальної освіти у більшості вчителів індивідуального навчання; несформованість у дітей елементів навчальної діяльності; неправильний розподіл годин для вивчення навчального матеріалу. Якість роботи вчителів в умовах індивідуального навчання досліджували такими методами: анкетування, вивчення документації, спостереження. На основі отриманих результатів проведення контрольних зрізів були виокремлені три рівні, які відображали реалізацію вчителями корекційних цілей: високий (5 %), середній (23 %) та низький (72 %). Аналіз результатів дослідження реалізації корекційних цілей в системі індивідуального навчання свідчить про потребу у виробленні алгоритму цього процесу та покращенні його ефективності.

Ключові слова: індивідуальне навчання, діти з порушеннями пізнавальної діяльності, корекційна складова, корекційна освіта, контрольні зрізи, корекційно-педагогічний супровід.

RESEARCH IMPLEMENTATION OF CORRECTIONAL COMPONENT FOR INDIVIDUAL LEARNING OF CHILDREN WITH COGNITIVE IMPAIRMENT

© 2020

Dutkovska Roksolana Viktorivna, postgraduate student of the department of correctional
pedagogy and inclusive education

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
(32300, Ukraine, Kamianets-Podilskyi, street Ohienko, 61, e-mail: r.dutkovska88@gmail.com)

Abstract. The study of the peculiarities of individual education of children with cognitive impairment is an important area of research, because in the domestic special pedagogy this problem is still understudied. This area of research is the basis for creating the latest algorithm for correctional and pedagogical support of children with cognitive impairment in terms of individual learning. Determining the features of the correctional component for the organization of the modern system of individual learning was carried out by studying the results of students' learning activities and the work of teachers in the context of individual learning. The main method was control assessments of educational activities, which were developed according to the capabilities of each respondent and taking into account the curriculum in the main subjects at three directions – reproductive, cognitive-exploratory, creative (for children with intellectual disabilities creative direction was not used). Based on the obtained results of control assessments, four levels were distinguished: low, medium, sufficient and high. Each of the levels reflects a qualitative assessment of mastering the material of the curriculum. The results of control assessments with students with cognitive impairment in individual learning showed that a relatively small number of children with cognitive impairment (6 %) fully mastered the program material, while 94 % of children did not master the program or mastered it at a low level. The main reasons for this are: non-compliance with the principles of correctional didactics during the educational process; failure to take into account the correction component in teachers in the calendar-thematic planning and conducting lessons; failure of most teachers of individual education to take into account the special education; unformed elements of educational activities in children; incorrect distribution of hours for studying educational material. The quality of teachers' work in the conditions of individual learning was studied by the following methods: questionnaires, study of documentation, observation. Based on the obtained results of the control assessments, three levels were identified, which reflected the implementation of correctional goals by teachers: high (5 %), medium (23 %) and low (72 %). Analysis of the results of the study of the implementation of correctional goals in the system of individual learning indicates the need to develop an algorithm for this process and improve its efficiency.

Keywords: individual learning, children with cognitive impairment, correctional component, correctional education, control assessments, correctional and pedagogical support.

ИССЛЕДОВАНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ КОРРЕКЦИОННОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ИНДИВІДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

© 2020

Дутковская Роксолана Викторовна, аспирантка кафедры коррекционной педагогики
и инклюзивного образования

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко
(32300, Украина, Каменец-Подольский, улица Огиенко, 61, e-mail: r.dutkovska88@gmail.com)

Аннотация. Изучение особенностей индивидуального обучения детей с нарушениями познавательной деятельности является актуальным направлением исследования, поскольку в отечественной педагогике эта проблема еще недостаточно изучена. Такое направление исследования является базой для создания нового алгоритма коррекционно-педагогического сопровождения детей с нарушениями познавательной деятельности в условиях индивидуального обучения. Определение особенностей коррекционной составляющей организации современной системы индивидуального обучения осуществлялось путем исследования результатов учебной деятельности учащихся и работы учителей в условиях индивидуального обучения. Основным методом были контрольные срезы учебной деятельности, которые разрабатывались согласно возможностям каждого респондента и с учетом учебной программы по основным предметам по трем направлениям – репродуктивному, познавательному-поисковому, творческому (для детей с нарушениями интеллекта творческое направление не применялось). На основе полученных результатов проведения контрольных срезов были выделены четыре уровня: низкий, средний, достаточный и высокий. Каждый из уровней отражает качественную оценку усвоения материала учебной программы. Результаты проведения контрольных срезов с учащимися с нарушениями познавательной деятельности в условиях индивидуального обучения показали, что достаточно малое количество детей с нарушениями познавательной деятельности (6 %) полностью усвоили программный материал, зато 94 % учеников не усвоили программу или усвоили ее на низком уровне. Главными причинами этого являются: несоблюдение принципов коррекционной дидактики во время учебного процесса; игнорирование коррекционной составляющей учителями в календарно-тематическом планировании и проведении уроков; отсутствие специального образования у большинства учителей индивидуального обучения; несформированность у детей элементов учебной деятельности; неправильное распределение часов для изучения учебного материала. Качество работы учителей в условиях индивидуального обучения исследовали следующими методами: анкетирование, изучение документации, наблюдение. На основе полученных результатов проведения контрольных срезов были выделены три уровня, которые отражали реализацию учителями коррекционных целей: высокий (5 %), средний (23 %) и низкий (72 %). Анализ результатов исследования реализации коррекционных целей в системе индивидуального обучения свидетельствует о необходимости в выработке алгоритма этого процесса и улучшении его эффективности.

Ключевые слова: индивидуальное обучение, дети с нарушениями познавательной деятельности, коррекционная составляющая, коррекционное образование, контрольные срезы, коррекционно-педагогическое сопровождение.

ВВЕДЕННЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження особливостей індивідуального навчання дітей з порушеннями пізнавальної діяльності є досить важливим питанням, оскільки в сучасній системі освіти в сфері індивідуального навчання існує необхідність оптимізації якості надання корекційних послуг. Після з'ясування проблем в реалізації корекційних цілей можливою стане розробка алгоритму корекційно-педагогічного супроводу дітей з порушеннями пізнавальної діяльності в умовах індивідуального навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких розглядається аспекти цієї проблеми і на яких обґрунтовується автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У загальній педагогіці окремі питання індивідуального навчання розглядалися такими вченими як К. Аймедов [1], Н. Волкова [2], І. Зайченко [3], О. Кучерявий [4], М. Фіцула [5], Г. Яворська [6], В. Ягупов [7]. Проблеми реалізації корекційної складової досліджувалися в системі спеціальної освіти у роботах таких вчених: В. Бондар [8], В. Липа [9], С. Миронова [10], Т. Сак [11], В. Синьов [12], в інклюзивному навчанні Л. Будяк [13], А. Колупаєвою [14; 15], С. Миронова [16], З. Шевців [17], І.І. Демченко [18], О.І. Безлюдний [19]. В системі індивідуального навчання вивчалися лише окремі аспекти навчання дітей зі складними порушеннями Н. Гладких [20]. У нашому дослідженні вперше здійснено вивчення результатів навчальної діяльності дітей з порушеннями пізнавальної діяльності та роботи педагогів в умовах індивідуального навчання з метою з'ясування особливостей надання корекційних послуг та подальшого їх вдосконалення.

Обґрунтування актуальності дослідження. Дослідження реалізації корекційної складової в умовах індивідуального навчання є досить актуальним, оскільки воно є підґрунтям для розробки алгоритму корекційно-педагогічного супроводу індивідуального навчання дітей з порушеннями пізнавальної діяльності та умовою покращення якості навчального процесу і розвитку дітей.

МЕТОДОЛОГІЯ

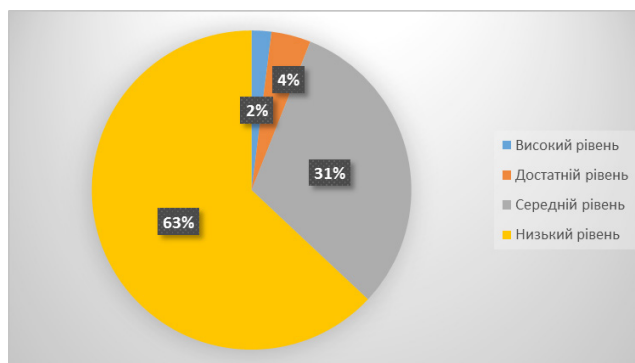
Формування цілей статті. Основною метою статті є визначення особливостей реалізації корекційної складової організації сучасної системи індивідуального навчання дітей з порушеннями пізнавальної діяльності.

Постановка завдання. Основними завданнями, завдяки яким досягається мета нашого дослідження, є вивчення результатів навчальної діяльності учнів та роботи вчителів в умовах індивідуального навчання.

Методи, методики та технології, що використовувалися. У нашому дослідженні застосовувались такі методи: контрольні зрізи, анкетування, вивчення документації, спостереження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження здійснювалося на базі інклюзивно-ресурсних центрів та шкіл з індивідуальною формою навчання. Всього в дослідженні взяло участь 105 дітей та 47 педагогів. З метою дослідження результатів навчальної діяльності, а саме вивчення рівня засвоєння навчальної програми, були проведені контрольні зрізи. Отримані результати проведення контрольних зрізів можемо розділити на чотири рівні: низький, середній, достатній та високий (малюнок 1).

Малюнок 1 – Результати засвоєння навчальної програми (складено автором)

До високого рівня віднесено найменшу кількість дітей – 2 %. Учні, які увійшли до цієї категорії, дуже добре засвоїли програму, оскільки мали чіткі уявлення про матеріал, який вивчали на той час, та крім того діти з затримкою психічного розвитку виявляли творчий підхід до розв'язання завдань.

До достатнього рівня віднесено досить малий відсоток дітей – 4 %. Учні, які увійшли до цієї категорії,

засвоїли програмні знання, оскільки виконували завдання репродуктивного та пізнавально-пошукового рівнів впевнено та правильно. Було очевидним, що учні мають чіткі уявлення про поняття, які вивчаються за програмою на час дослідження.

До середнього рівня було віднесено 31 % дітей. Учні, які увійшли до цього рівня, засвоїли навчальну програму на початковому етапі, оскільки в них наявні лише фрагментарні знання навчального предмета. Такі учні слабо орієнтуються в навчальному матеріалі, не можуть встановлювати у ньому взаємозв'язки. Наприклад, опишемо процес виконання завдань Респондентом 1 (учень 3-го класу, який навчається за програмою для дітей з затримкою психічного розвитку на індивідуальній формі), який показав середній рівень засвоєння навчальної програми.

Завдання з математики були розроблені за темою «Таблиця множення на 9». Перше завдання репродуктивного напрямку, в якому потрібно було розв'язати приклади, де використовується таблиця множення на дев'ять, хлопчик розв'язав повністю, але допустив помилки. Учневі була запропонована допомога у вигляді навідних запитань, завдяки яким хлопець виправив помилки. Завдання пізнавально-пошукового напрямку, де потрібно було розв'язати задачу з використанням таблиці множення на дев'ять, хлопець розв'язав неправильно, проте знову ж таки завдяки наданій допомозі учневі вдалося зрозуміти зміст задачі та те, що потрібно знайти за допомогою розв'язку. Після детального розбору умови задачі та короткого схематичного запису, школяр вибудував правильну стратегію розв'язання. Було очевидним, що знання у дитини з програмного матеріалу математики фрагментарні та потребують систематизації.

Завдання з української мови були розроблені за темою «Речення». Перше завдання репродуктивного напрямку, в якому потрібно було правильно записати речення під диктовку, учень виконав, проте допустив дві граматичні помилки та неправильно розставив пунктуаційні знаки. Завдання пізнавально-пошукового напрямку, де потрібно було визначити та підкреслити головні та другорядні члени речення, учень виконав частково, назвавши лише підмет та присудок. Завдання творчого напрямку, де потрібно було скласти розповідне, питальне, спонукальне та окличне речення, школяр не зміг виконати.

Перше завдання репродуктивного напрямку з читання було спрямоване на те, щоб дитина уважно та виразно прочитала оповідання та переказала його зміст. Учень читав в помірному темпі, але інколи зупинявся перед складними довгими словами. Школяр зрозумів зміст тексту та частково переказав його, але потребував навідних запитань та підказок. Друге завдання пізнавально-пошукового напрямку, де потрібно було відповісти на запитання, які розкривали прихований зміст та повчальну мету оповідання, учень виконав частково. Він дав відповіді лише на деякі запитання, йому було важко здійснити аналіз оповідання та висловити власну думку щодо його подій. Завдання творчого напрямку, де потрібно було скласти орієнтовний план до оповідання, хлопчик не зміг виконати.

До низького рівня було віднесено найбільшу кількість дітей – 63 % учнів. Діти, які увійшли в цю групу, не засвоїли навчальну програму, оскільки не змогли виконати найпростіші завдання репродуктивного напрямку. У таких учнів були відсутні базові поняття та навички з навчальних предметів, актуальних з програми на час обстеження. Діти потребували повторення та додаткового пояснення умов завдання, більшість з них намагалися щось виконати, проте в результаті завдання виконувалось неправильно.

Опишемо процес виконання завдань Респондентом 2 (учень 3-го класу, який навчається за програмою для дітей з інтелектуальними порушеннями на індивідуальній формі), який показав низький рівень

засвоєння навчальної програми. Перше завдання з математики репродуктивного напрямку було розроблене за програмою з теми «Віднімання одноцифрового числа від двоцифрового», де потрібно було розв'язати нескладні приклади. Учень довго думав, намагався рахувати «на пальцях», та це не дало результатів, оскільки записані відповіді були неправильними. Після того, як учневі було надано рекомендацію розмірковувати вголос, щоб надати потрібну допомогу, було очевидним те, що дитина не розуміє принципу розв'язування таких прикладів, тому підказки не допомагають. Відповідно завдання навчально-пошукового напрямку хлопець також не міг розв'язати, оскільки воно важче.

Першим завданням з української мови був словниковий диктант. Учень написав не всі слова, оскільки робив це в дуже повільному темпі та допустив велику кількість помилок. Друге завдання, де потрібно поділити записані слова на склади та поставити у них наголоси, хлопчик навіть частково не зміг виконати.

У завданні репродуктивного напрямку з читання потрібно було прочитати текст та переказати його. Учень читав в дуже повільному темпі, деякі склади читав неправильно, від чого спотворювалися слова. Переказати прочитаний текст школяр не зміг.

Результати реалізації вчителями корекційних цілей індивідуального навчання дітей з особливими освітніми потребами. Головним завданням цього етапу дослідження було визначення рівня компетентності педагогів у наданні корекційних послуг в сфері індивідуального навчання. Для збору інформації ми застосували анкетування педагогів, вивчення документації та спостереження за їх діяльністю протягом усього дослідження. Враховуючи показники та критерії оцінки реалізації корекційних цілей, отримані результати були розподілені за трьома рівнями: низький, середній, високий.

До високого рівня увійшло лише 5 % педагогів від загальної кількості. При вивченні цієї категорії вчителів результати усіх використаних методів дослідження свідчили про те, що ця категорія педагогів намагається повністю реалізовувати корекційну мету. Більшість таких вчителів має корекційну освіту та розуміє методи та принципи спеціального навчання. Проте труднощі в організації індивідуального навчання все ж виникають. Основними з таких труднощів є адаптація навчальної програми до порушень дитини в календарно-тематичному плануванні, поєднання кількох програм у ситуації коли в дитини складне порушення тощо.

До середнього рівня увійшло 23 % педагогів від загальної кількості. При вивченні цієї категорії вчителів результати усіх використаних методів дослідження свідчили про те, що ця категорія педагогів лише частково реалізує корекційну мету. Наведемо приклад результатів вивчення роботи одного з педагогів – респондентка 3, яка працює з двома учнями індивідуальної форми з порушеннями інтелекту. В одного з цих школярів є також порушення опорно-рухового апарату. За спостереженнями вчителька активна, врівноважена, відповідальна. Педагог не має корекційної освіти, проте прагне до професійного самовдосконалення, оскільки систематично приймає участь в семінарах, вебінарах з корекційної педагогіки. Вчителька знає основні особливості порушень своїх учнів та помітно, що вона зацікавлена ще у глибшому їх вивченні. В цілому професійні знання та вміння в сфері корекційної освіти педагога знаходяться не на високому рівні, оскільки не є сформованими системно. При вивченні конспектів уроків було виявлено, що вчителька ставить корекційну мету, проте не конкретизує її і не може чітко пояснити, як саме її реалізовує. Наприклад, корекційна мета може звучати так: «Розвивати мислення, мовлення, пам'ять...», і таке формулювання може повторюватись на багатьох уроках. Вчителька не ставить конкретних корекційних завдань, спрямованих на найбільш актуальні проблеми дити-

ни, які вона мала би виконати під час уроку. Вчительці складно реалізовувати в навчальному процесі всі принципи навчання дітей з порушеннями інтелекту. Педагогу є незрозумілим до кінця процес єдності навчання, виховання, розвитку і корекції дитини з особливими освітніми потребами, оскільки домінуючим є лише навчання. Вчителька працює з учнями за програмами для дітей з порушеннями інтелекту. Проте за результатами анкетування було виявлено, що вкрай проблематичним для педагога є поєднання програми дітей з порушеннями інтелекту та програми для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Педагогу досить складно визначити пріоритетні напрямки роботи з такою категорією дітей за зазначеними програмами і у межах скорочених годин, які надаються на індивідуальне навчання. Результати навчальної діяльності учнів цього педагога знаходяться на низькому та середньому рівнях, що свідчить про те, що діти не засвоїли програмний матеріал або засвоїли його недостатньо.

До низького рівня увійшла найбільша кількість педагогів – 72 % від загальної кількості. При вивченні цієї категорії вчителів, результати усіх використаних методів дослідження свідчили про те, що надання корекційних послуг ними дуже низької якості. Наведемо приклад результатів вивчення роботи одного з педагогів – респондентка 4, яка набрала досить малу кількість балів. Вона працює з трьома учнями індивідуальної форми навчання, які мають порушення пізнавальної діяльності (двоє з порушеннями інтелекту та один з затримкою психічного розвитку). За спостереженнями вчителька порядна, рівноважена, емпатійна, проте не має корекційної освіти та професійно не самовдосконалюється у цій сфері. Педагог не розуміє особливостей психіки та навчальних можливостей дітей з порушеннями інтелекту та затримкою психічного розвитку, а також не диференціює ці категорії порушення. За словами педагога, перші «*навчаються гірше*», другі – «*краще*». Також вчителька не володіє методикою викладання навчальних предметів для дітей з порушеннями пізнавальної діяльності. В навчальних документах зазначено, що діти навчаються за програмами, які відповідають їх порушенню, проте вчитель навчає їх за підручниками загальноосвітньої програми, відповідно так і ведеться календарно-тематичне планування та записи в журнал. При вивченні конспектів уроків було виявлено, що вчителька не ставить корекційної мети та завдань і, відповідно, на уроці вони не реалізуються. Також педагог не може визначити зону найближчого розвитку учня, тобто потенційних можливостей, оскільки не ставить відповідних вимог до його роботи.

За результатами анкетування вчителів було з'ясовано типові проблеми, які виникають в індивідуальному навчанні. Назвемо відсоткове співвідношення з найголовніших питань:

- 82 % вчителів від загальної кількості повідомили, що зменшення годин у зв'язку з індивідуальним навчанням впливає на якість засвоєння матеріалу;
- 76 % педагогів від загальної кількості вказали, що діти не встигають засвоїти програму;
- 65 % респондентів назвали психологічний стан дитини та поведінку під час навчання одним з найголовніших факторів, який впливає на результативність;
- 42 % вчителів вказали, що їм важко уявити повноцінну самореалізацію досліджуваної категорії дітей у майбутньому;
- 58 % респондентів повідомили, що ізоляція від ровесників досить негативно впливає на психічний стан дитини;
- 74 % педагогів вказали, що сучасна організація індивідуальної форми навчання є неефективною і потребує вдосконалення.

Порівняння отриманих результатів з результатами у інших дослідженнях. Саме такого типу дослідження ще не здійснювались з дітьми з порушеннями пізнавальної

ної діяльності та педагогами в умовах індивідуального навчання.

ВИСНОВКИ

Висновки дослідження. Роблячи висновки щодо проведення контрольних зрізів, слід вказати, що досить мізерна кількість дітей з порушеннями пізнавальної діяльності в умовах індивідуального навчання (6 %) засвоїли програмний матеріал, натомість майже усі учні (94 %) не засвоїли програму, або засвоїли її на початковому етапі. Основними причинами низької результативності учнів з порушеннями пізнавальної діяльності є: відсутність спеціальної освіти у більшості педагогів; не сформованість у дітей елементів навчальної діяльності; недостатня кількість годин для вивчення навчального матеріалу; недотримання принципів корекційної дидактики під час навчального процесу; неврахування корекційної складової у складанні та реалізації у навчальному процесі вчителями календарно-тематичного планування та конспектів уроків тощо.

Проаналізувавши результати вивчення реалізації корекційних цілей вчителями індивідуального навчання, можемо сказати, що корекційні послуги в системі індивідуального навчання надаються не якісно, на низькому рівні та потребують вдосконалення та нововведень шляхом розроблення методичних рекомендацій для них.

Отже, у сучасній системі індивідуального навчання наявна велика кількість проблем, основною причиною яких є відсутність застосування корекційної складової у навчальному процесі дітей з порушеннями пізнавальної діяльності.

Перспективи подальших досліджень цього напрямку. Для оптимізації індивідуального навчання необхідним є введення алгоритму застосування корекційно-педагогічного супроводу дітей з порушеннями пізнавальної діяльності в умовах індивідуального навчання та системи формування елементів навчальної діяльності, що є перспективними напрямками подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Загальна педагогіка та історія педагогіки : підручник / Аймеєв К. В., Бабієнко В. А., Бабієнко В. В., Сторож В. В. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 352 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
3. Зайченко І. В. Педагогіка : підручник для педагогічних ВНЗ. Вид. 2-е. Київ : Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.
4. Кучерявий О. Г. Педагогіка : особистісно-розвивальні аспекти : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 440 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 3-тє, стереотип. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.
6. Педагогіка : практикум : навч. посіб. / Яворська Г. Х. та ін. ; за заг. ред. д-ра пед. наук, проф. Г. Х. Яворської. Одеса, 2014. 169 с.
7. Ягунов В. В. Педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 560 с.
8. Бондар В. І. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади : за і проти. Дефектологія. 2003. № 3. С. 2–5.
9. Літа В. А. Основы коррекционной педагогики : учебное пособие. Донецк : Лебідь, 2002. 327 с.
10. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвеева М. П. Основы коррекционной педагогики : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка, 2010. 264 с.
11. Сак Т. Індивідуалізація навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 4. С. 18–23.
12. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка, Олігофренопедагогіка : підручник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 238 с.
13. Будяк Л. В. Основы инклюзивной освіти : навч.-метод. посіб. Черкаси : Вид. ЧНУ, 2009. 90 с.
14. Колупасева А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
15. Колупасева А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посібник. Київ : Науковий Світ, 2010. 196 с.
16. Інклюзивна освіта : теорія та практика : навч.-метод. посіб. / Миронова С. П. та ін. ; за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. І. Огієнка, 2010. 238 с.
17. Шевців З. М. Основы инклюзивной педагогики : підручник. Київ : ЦУЛ, 2017. 248 с.
18. Demchenko I.I. Inclusive education in a would-be teacher training: methodological aspect // Balkan Scientific Review. 2019. Т. 3. № 1 (3). С. 21–25.
19. Bezliudnyi O.I. Training a would-be teacher the educational principles of inclusive education in Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical

University // *Scientific Vector of the Balkans*. 2019. Т. 3. № 1 (3). С. 13-15.

20. Гладких Н. В. Організація індивідуального психолого-педагогічного супроводу дітей молодшого шкільного віку з комплексними порушеннями розвитку : дис. ... к-та пед. наук (доктора філософії) : 13.00.03 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 263 с.

The article was received by the editors 13.06.2020

The article was accepted for publication 27.08.2020